

ידיעה שיפוטית: כלל שטעון הסדרה

מאת
ורד דשא*

כלל יסוד הוא כי במשפט צריך תובע או מאשים להוכיח את תביעתו או האשמתו, והצד המתגונן להוכיח את הגנתו. דרכי ההוכחה ידועות ומקובלות עלינו מקדמת דנא: שמיעת עדויות בעל-פה, תצהירים בכתב, מסמכים, חוות דעת וכו'. לגבי כל אחד מאלה כללים ברורים בכל הנוגע להכשרתם כראיה שעליה יכולה להיות מבוססת ההכרעה בסכסוך. כל אלה גלויים וחשופים הם לעיני כל ונתונים לאפשרות של חקירה ודרישה ולאפשרות של הכחשה והזמה מצד מי שטוען כי אין אמת בהם.¹ ככלל, תוכרע התביעה על סמך הראיות הכשירות אשר הובאו בפני בית המשפט והוכחו כנדרש.

ואולם, אפשר שיכריע שופט או יקבע ממצאים על סמך עובדה או נתון שלא הוכחו בפניו. יכול שופט להשתמש במידע הידוע לו והינו רלבנטי לשאלה השנויה במחלוקת ולקבוע ממצאים או לבכר עדות אחת על משניה על פיהם. זהו למעשה חריג לעיקרון היסוד בדבר דרכי הוכחה. מקובל לכנות חריג זה "ידיעה שיפוטית".²

עיקרון הידיעה השיפוטית הוא מסלול מקביל שלא מתבסס על דיני הראיות הרגילים אלא מאפשר לשופטים להשתמש בעובדות ובנתונים הידועים להם, בבחינת "ידע כללי", ורלוונטיים לצורך הכרעה בשאלה שעל הפרק.³ מקובל לראות ידיעה שיפוטית כמתייחסת למידע הבסיסי המצוי בתחום ידיעתו של כל אדם משכיל ממוצע.⁴ גם כב' השופט חיים כהן מייחס את הידיעה השיפוטית ל"אדם נבון ומשכיל" בצינו:

"חייב שופט לשקול את הראיות המובאות לפניו בעיניים פקוחות ותוך כדי שימוש מלא באוצר הידיעות והידע שהוא מנת חלקו של אדם נבון ומשכיל במקומו ובתקופתנו שלנו... השופט בתוך עמו הוא יושב ויש לו מה שענינו רואות, וניסיון החיים ומציאות החיים הם כלי עבודתו כמו הדין והחוק".⁵

כאשר בית המשפט מפעיל את ידיעתו השיפוטית בעניין מסוים, פירוש הדבר שהוא קובע ממצא ללא קבלת ראיות, מאחר שהדבר הוא "מן המפורסמות שאינן זקוקות לראייה". כלומר, זהו

* הכותבת היא מחברת הספר **מערכת המשפט בישראל** (הוצאת "נבו" 2019).

¹ יעקב מלך, "ידיעה שיפוטית", **המשפט** ב' (תשנ"ה), 223.

² מלך, שם בעמ' 224.

³ יוליה ויינשנקר, שיר איתן, תובל קיין, "ידיעה שיפוטית בעידן דיגיטלי", בתוך **שיפוט בעידן דיגיטלי**, נייר עמדה בהנחיית פרופ' שולמית אלמוג והשופטת תמר נאור-פרי (מאי 2013), עמ' 16, 20. המאמר זמין בכתובת:

<http://weblaw.haifa.ac.il/he/Research/ResearchCenters/techlaw/Documents/DigitalEraJudging.pdf>

⁴ מלך, לעיל הערה 298.

⁵ ע"פ 325/64 היועץ המשפטי לממשלה נ' ירקוני ואח', פ"ד יח(4) 20, 28 (1964).

קיצור דרך המשחרר בעל דין מן הצורך להגיש ראיות. העיקרון נקלט בארץ מן המשפט המקובל והוא חל הן במשפטים פליליים והן במשפטים אזרחיים.⁶

פרופ' אליהו הרנון סבור כי ההסתמכות על עיקרון הידיעה השיפוטית אפשרית בעיקר בשלוש קטגוריות של עניינים:

(א) עובדות ברורות הידועות לכל אדם סביר גם ללא עיון במקורות כלשהם.

(ב) עובדות הניתנות לבידור ולקביעה מדויקת על ידי היזקקות מהירה ונוחה אל מקורות אשר אינם שנויים במחלוקת.⁷

(ג) עניינים הכלולים במסגרת ה"דין", אשר לגביו מורה החוק החרות שהוא כמפורסמות שאינן צריכות ראייה.⁸

היתרון בידיעה שיפוטית הוא ברור: השימוש בו מפשט ומקצר את ההליכים, חוסך הוכחת עובדות שאין צורך בהוכחתן ובכך חוסך גם זמן שיפוטי ניכר. החסרונות בשימוש בידיעה שיפוטית הם שניים: ראשית, הוא פוגע בעיקרון היסודי שאין להכריע הכרעה שיפוטית של עובדות וממצאים אלא על סמך מה שנטען והוכח במהלך המשפט; שנית וחשוב יותר: השימוש בידיעה שיפוטית מחייב זהירות מרובה ולא תמיד נעשה בו שימוש נכון ומתאים.

קשה לקבוע כללים חדים וברורים מתי ניתן להפעיל ידיעה שיפוטית ומתי לא ולא אחת ישנם חילוקי דעות בין השופטים בעניין זה.⁹ אחד הקשיים בעניין זה הוא ההבחנה בין ידיעה שיפוטית – שהשימוש בה מותר, לבין "ידיעה אישית" או "ידיעה פרטית" של השופט – שככלל איננה מותרת. ידיעה פרטית היא נחלת שופט ספציפי ולא נחלת בתי המשפט בכלל. זהו מידע מיוחד שנרכש על דרך של התעניינות או התמחות מיוחדת. ככלל – זוהי לא ידיעה שיפוטית ואין להשתמש בה לצורך קביעת ממצאים.¹⁰ לדעתנו, הלכה זו מעוררת קושי עליו עמד בשעתו השופט זילברג. לשופט מותר לשקול ולהעריך את מידת מהימנותם של העדים על סמך התרשמות פנימית וניסיון החיים שלו, אך לעומת זאת, הוא אינו רשאי להכריע באחד מפרטי העובדות על סמך ידיעתו האישית.¹¹ זאת ועוד, לעיתים עשוי השופט לעמוד מול סיטואציה שבה יש לו ידיעה אישית, אולם על פי ההלכה הוא אינו רשאי להשתמש בה. היטיב לתאר קושי זה השופט שמאי בקר, בצינונו כי במקרה כזה חייב השופט לשבת בחיבוק ידיים ובשפתיים חתומות תוך חריקת שיניים – דבר המביא את המשפט האדברסארי לכדי אבסורד קיצוני,

⁶ אליהו הרנון, "הפעלת הידיעה השיפוטית - אימתי וכיצד?" עיוני משפט ד' (תשל"ה-תשל"ו) 5, 6-5; מלך, לעיל הערה 1; ראו גם אליהו הרנון דיני ראיות חלק שני 43-48 (1977). במשפט האמריקאי מעוגן עיקרון הידיעה השיפוטית בסעיף 2 לכללי הראיות הפדראליים (Federal Rules of Evidence, Article II. JUDICIAL NOTICE, Rule 201, Judicial Notice of Adjudicative Facts). מעניין ציין כי לפי כלל 201c(2), יש מקרים בהם השימוש בידיעה שיפוטית הוא חובה. החוק האמריקאי ניתן לצפייה בכתובת <https://www.law.cornell.edu/rules/fre>.

⁷ הרנון, הפעלת הידיעה השיפוטית, שם בעמ' 6; רע"א 5577/08 בנק הפועלים בע"מ נ' פסגות גליל גולן - אגש"ח בע"מ (2008); רע"א 9728/04 עצמון נ' חיפה כימיקלים בע"מ, פ"ד נט"מ (3) 760, 767 (2005); ע"א 941/05 אגודת הכורמים הקואופרטיבית של יקבי ראשון לציון וזכרון יעקב נ' חברת הכרם בע"מ (2006), פורסם בנבו).

⁸ על פי פקודת הראיות [נוסח חדש] התשל"א-1971, סעיף 57(ב).
⁹ מלך, לעיל הערה 1, עמ' 225 ואילך.

¹⁰ מלך, שם בעמ' 230; ע"א 248/59 לויתן נ' נחמן, פ"ד יג 1903, 1905.

¹¹ ע"א 91/50 מדור חברה לבניין ולפיננסים בע"מ נ' ביק, פ"ד ה 792.

ומאפשר לאחד הצדדים להוליך שולל את רעהו (ואת בית המשפט), רק משום שמדובר בידיעה אישית.¹²

קושי נוסף נוגע למהפכת המידע שהביא עימו העידן המודרני. כאמור, השופט חיים כהן מייחס את הידיעה השיפוטית ל"אדם נכון ומשכיל"¹³, והוא מכוון לאדם שרוכש את ידיעותיו והשכלתו במשך השנים ממקורות שונים. העידן הדיגיטלי ורשת האינטרנט מנגישים כמויות עצומות של מידע וחושפים אותו לכל. השופט – ככל אדם נכון ומשכיל, חשוף אם כן להמון מידע אשר משפיע עליו במישרין או בעקיפין. הוא קורא עיתונים, הוא חשוף לאתרים שונים; מידע רב על בעלי הדין מצוי ברשת, נתונים ביחס לעברם, למצבם הכלכלי, פשיטות רגל, מעורבות פלילית, כתבי אישום נוספים, סערות ציבוריות או נתונים אחרים. החשיפה בתקשורת חושפת את בעל הדין, את אישיותו, את מעמדו, את נכסיו, הונו ודעותיו לעיני כל. שופט יכול למצוא את עצמו מזדהה עם בעל דין או מסתייג ממנו, אך האם שימוש במידע זה הוא בגדר ידיעה שיפוטית? האם הוא מותר? האם החשיפה אליו תקינה ומותרת? האם ניתן בכלל להתעלם ממנו? כל אלה הן שאלות הטעונות עיון ודיון, במיוחד משום שאין ספק שכל המידע הזה עשוי להשפיע על שיקול דעתו של השופט.

על פני הדברים, בעידן הדיגיטלי, יש להרחיב את הכלל הנגע לידיעה שיפוטית ולעודד את השימוש שנעשה בו על ידי שופטים. עם זאת, יש גם מקום להגדיר בבהירות את הכללים בהם ניתן ורצוי לעשות שימוש בעיקרון זה. בנוסף, נדרש כי בבואו של השופט להשתמש בידיעתו השיפוטית, ינהג הוא באופן ובצורה שלא ייפגעו זכויות הצדדים. כך, למשל, רצוי כי השופט יודיע לצדדים כי עובדה מסוימת ידועה לו באופן אישי, וייתן להם הזדמנות לטעון ולהציג מידע שעשוי להשפיע על הפעלת העיקרון במקרה הקונקרטי. בכך, תוכשר אותה ידיעה, וההחלטה השיפוטית תהא גם אמיתית וצודקת וגם כשרה מבחינה ראייתית.¹⁴

כך או כך, מדובר בעניין שדורש הסדרה. במאמר שחיבר לפני כשלושה וחצי עשורים¹⁵, סקר כב' שופט בית המשפט העליון יעקב מלץ אינספור דוגמאות שממחישות לעיתים מצבים אבסורדיים וקושי ניכר להחליט אימתי שימוש בידיעה שיפוטית הוא ראוי ואימתי הוא איננו כזה; האם רשאי שופט לעשות שימוש בידיעה פרטית להבדיל מידיעה שיפוטית, לצורך קביעת ממצאים ומסקנות – ואם כן – באילו מצבים? מדובר בנושא חשוב שטעון הסדרה של הכללים בו, ויפה שעה אחת קודם.

¹² ת"פ (ת"א) 35678-10-11 מדינת ישראל נ' זוביב ואח' (2014) בעמ' 22-23.

¹³ עניין ירקוני, לעיל הערה 5

¹⁴ הרנון, "הפעלת הידיעה השיפוטית - אימתי וכיצד?" לעיל הערה 6 בעמ' 6; עניין זוביב, לעיל הערה 12 בעמ' 23.

¹⁵ מלץ, לעיל הערה 1.